

Chloë Weltmann:

Ožiljci još uvijek svježi, kazalište na Balkanu "igra" dalje

Zagreb, Hrvatska.

"Tvornica" je bučno mjesto. Unutra, oko 9.30 u utorak navečer, tragovi vlage klize po zidovima s kojih se guli boja, a debele žute nakupine dima cigarete vise u zraku. No, skupini moderno odjevenih mladih Hrvata koji se skupljaju pred neuglednim ulazom, odlazak na posao nije ni na kraj pameti. "Tvornica", jedno od zagrebačkih najmondenijih mjesta za noćne izlaske, može ponuditi i mnogo više od piva i sveprisutne techno glazbe. Postalo je to jedno od najpopularnijih gradskih kazališta.

Kako se špiljoliko gledalište puni za početak večernje predstave, tako se šank prazni. Ljudi se penju jedni preko drugih ne bi li uhvatili što bolja mjesta, držeći u rukama pivo i paleći cigarete u trenutku kada se svjetla gase za početak predstave. U malom prostoru bez scene, označenom nisko ovješenoj metalnom platformom, "Daska", mala kazališna skupina iz obližnjega grada Siska, započinje predstavu *U očekivanju kruha*.

"Mogu vam pružiti ljubav i retoriku, ali ne bez krvi", kaže jedan od glumaca u hlačama srednjovjekovnog kroja sa snažnim podrugljivim aristokratskim naglaskom. Predstava, poliglotska bajka beckettovskih tonova, igra se na razmeđu dječje cirkuske povorke i mračne parabole u kojoj je publika zasuta komadićima leda, metaforom za fragmente uništenoga grada.

U času kada se predstava završava vedrim pljeskom, tehničari "Tvornice" već raspremaju scenografiju iza oduševljenih izvođača. Nakon nekoliko trenutaka, metalna platforma nestaje a mnoštvo tijela počinje se njihati u ritmu kluba kao da je skakanje na ritmove *drum and bassa* prirodan završetak večeri u kazalištu.

Spajanje kazališta s urbanom kulturom koju predstavlja "Tvornica" pojavilo se nedavno u Hrvatskoj poprimajući neočekivane forme. Kada je dobro poznati proizvođač kozmetike i preparata za kosu darovao rekvizite za predstavu *Dodir* koja se događa u frizerskom salonu, u Teatru &TD u Zagrebu, ime tvrtke i njen logo pojavili su se na programu predstave istaknutiji i od imena predstave. A kada je Zagreb bio domaćin godišnjeg okupljanja kazališnih kritičara, konferencije Međunarodnog kazališnog instituta - Unesco, prvog međunarodnog događaja od kada je u veljači izabrana nova vlast - sudionici su trebali samo pokazati svoje konferencijske akreditacije da bi se tramvajem

koristili besplatno. Kada svaki kontrolor karata u prijevozu glavnoga grada može prepoznati akreditaciju ezoteričnog skupa kritičara, moglo bi se pomisliti da je kulturni život zemlje u dobrim rukama.

Kazališni ljudi ovdje, čak i službena vlast, ne vide prilike baš tako ružičasto. Na primjer, Antun Vujić, hrvatski ministar kulture, rekao je: "Postoje dvije vrste ludaka. Jedan koji vjeruje da je Napoleon i drugi koji vjeruje da može riješiti probleme kazališta u Hrvatskoj."

Iako su se privatna kazališta počela pojavljivati i u Hrvatskoj, ona jedva mogu preživjeti s prihodima iz blagajne i ograničenim sponzorstvima u narodu u kojem Vlada još uvijek kontrolira većinu financiranja u kulturi. Unatoč četiri nacionalna kazališta, više od trideset gradskih kazališta, šesnaest kazališnih festivala i prestižnoj Akademiji dramskih umjetnosti - koje sve financira država - čini se da nikada nema dovoljno novaca.

U Hrvatskoj je, u drugoj polovici devedesetih, većinom bio mir ali raniji ratovi na

Balkanu ostavili su traga i u kulturnom životu. Njena nekad profitabilna (četiri milijuna dolara na godinu) turistička industrija i vibrantna umjetnička scena gotovo su uništeni mobilizacijom većeg dijela muške populacije, emigracijom i građanskim neredima i tek su nedavno počeli pokazivati znakove oporavka.

Kultura se sigurno čini prioritetom za Vladu predsjednika Stipe Mesića, koji je bio izabran u veljači da naslijedi predsjednika Tudmana. "Politički se rječnik potpuno promijenio od kada je izabrana ova vlast", rekla je Sanja Nikčević, kazališna kritičarka i predsjednica Hrvatskog ureda Međunarodnog kazališnog instituta (neprofitne organizacije koja podupire međunarodnu razmjenu između kazališta cijelog svijeta), "prije je interes nacio dolazio na prvo mjesto. Sada, s demokracijom i otvorenosću, kultura se vrlo cijeni i visoko rangira."

Značajno je da je državni proračun za kulturu ove godine porastao 13%. "Ali, iznos novca ne znači ništa ako nova vlast i Ministarstvo kulture ne nametnu prave kriterije za njegovu distribuciju.", rekla je gospođa Nikčević.

Tri sata duga predstava Hrvatskog narodnog kazališta, *Hasanaga* Tomislava Bakarića, epska drama temeljena na legendi iz 15. stoljeća o turskom zapovjedniku koji sumnja u sebe a

"The New York Times",
nedjelja, 2. srpnja 2000.

poslan je da uguši ustanak mjesnih pobunjenika, ostavlja snažan osjećaj dužine svog trajanja. Svojom ekstravagantnom, glomaznom opernom scenografijom i posebnim stilom glume, predstava se čini usidrenom u šezdesetima. Ali, kao dragulj u kruni hrvatske kulture, HNK u Zagrebu dobiva više novaca od države nego bilo koje drugo kazalište ili kazališna skupina. Ova predstava pokazuje negativne učinke velikodušnih državnih donacija: isti glumci ostaju u angažmanu trideset i više godina, administrativno i tehničko osoblje brojem premašuje umjetničko osoblje u omjeru 3:1, a zarada na blagajni vrlo malo utječe na kreiranje programa.

“Nesretni glumci nađu se u situaciji da glume u predstavama u kojima ne žele biti, a redatelji su prisiljeni raditi s ljudima koji su u angažmanu bez mogućnosti da organiziraju audicije za glumce ili da kreiraju podjelu”, kaže Lidija Zozoli, urednica u Vijencu, kazališnim novinama u Zagrebu.

Posljednjih godina poduzete su neke mjere kojima bi se ispravili neki od najokostalijih aspekata u hrvatskim kazalištima koje financira država. Od 1990. država zahtijeva da se članove umjetničkih ansambala više ne tretira kao stalne zaposlenike, nego da podliježu reizboru pomoću audicija svake dvije godine. U realnosti, odredba se poštivala više u teoriji nego u praksi. “Glumci HNK prijavljuju se na audiciji svake dvije godine, kako bi i trebali, ali je to zapravo samo formalnost”, rekao je Boris Senker, hrvatski dramski pisac i kazališni kritičar. “Nikada nisam upoznao nikoga tko nije prošao audiciju.”

Gospoda Nikčević prosvjeduje: “Vlast bi trebala odlučiti što stvarno treba - programe ili samo institucije.”

Još uvijek je prerano reći hoće li nova vlast pomoći hrvatskom kazalištu da stese sa sebe neke od svojih arhaičnih navika, no čvrsto ustoličeni pripadnici državne vlasti prijete čak i najčvršćem pokušaju ustanovljavanja nepristrane kulturne politike.

Kako je to izložio gospodin Senker: “Direktori kazališta izabrani su, ne toliko prema njihovoj kompetenciji, koliko prema prihvatljivosti njihova izbora vladajućoj stranci.”

Takva politizirana atmosfera, kao i obično, nije jedini predvidljiv moment nove demokracije: kazalište ovdje luta i čini pogreške u potrazi za temama i razlozima, što je uobičajeno stanje u državama koje su izišle iz totalitarnih režima.

Ali, kada uspoređujemo vibrantnu kazališnu scenu od prije nekoliko godina, to je iznenađujuće. Tada je, usprkos fizičkoj šteti koju su srpske bombe nanijele Narodnom kazalištu u Zagrebu i istočnom gradu Osijeku, destrukcija vodila procvatu kazališnog života. Iako su se vodile borbe, kazališta su radila imajući na repertoaru mješavinu komedija, klasičnih drama i opereta kao pokušaj da pomognu ljudima zaboraviti ono što se događalo oko njih. Zgrade kazališta bile su i skloništa za vrijeme bombardiranja.

Čak i cenzura i politička zbivanja u godinama koje su prethodile neovisnosti dali su hrvatskom kazalištu strast prema anarhiji. Kada je adaptacija legende o Faustu, hrvatskog pisca

Slobodana Šnajdera smještena u vrijeme vladavine ustaša, gostovala u Hrvatskom narodnom kazalištu 1982., predstava je izazvala nezadovoljstvo publike, koja ju je smatrala heretičkom. (U Drugom svjetskom ratu, nacisti su dopustili nacionalistički ustaški pokret kako bi Srbe, Židove i Rome otpremili u koncentracijske logore, gdje su ih ubijali. Mnogi se povjesničari slažu da je najmanje 500.000 civila umrlo u ustaškim logorima). Drama *Hrvatski Faust* prikazivala se u inozemstvu uz velika priznanja ali nikada nije bila inkorporirana u hrvatski repertoar.

Ovogodišnje postavljanje Goetheove verzije legende o Faustu, koja je trenutačno na repertoaru HNK-a u Zagrebu, nije moguće uspoređivati s politički ishlapjelim Šnajderovim prepričavanjem te priče. Ono što su kritičari proglasili dosadnom predstavom, izazvalo je više hrkanja nego podignutih obrva na premijeri u veljači.

“Tijekom sedamdesetih i osamdesetih kazalište je uvijek bilo u opoziciji prema vlasti”, rekao je gospodin Senker, “Ali, nakon izbora, kazalište je izgubilo tu energiju. Ne postoji više ništa protiv čega bismo trebali prosvjedovati.”

Ovih dana, sloboda izražavanja i otvorenost zapadnim utjecajima prouzročila je pojavu drugačijih prosvjednih predstava u Hrvatskoj. Ako su lagane operete i komedije dominirale kazalištima tijekom rata, izravan i otvoren tip pokazivanja seksa i nasilja danas zaposjeda neke zagrebačke pozornice, uz bok pesimističnim dramama mladeg naraštaja pisaca kao što su Mislav Brumec i Asja Srnc Todorović.

Uvoz stranih tekstova uključuje *Closer* Patricke Marbera, *East* Stevena Berkoffa i *Kako sam naučila voziti* Paule Vogel kao odgovor na potrebu privatnih kazališnih kuća da prodaju karte mladoj publici s novim, Hollywoodom inspiriranim ukusom za seks, nasilje i opsceni jezik. Opisujući socijalni, emocionalni ili politički sukob kroz metafore zločina i destrukcije, ovaj dramski žanr razotkriven je u mjeri u kojoj to nikako ne bi mogao biti za vrijeme nedavnog rata.

Dok se neki elementi u hrvatskom kazalištu čine predoslovnim u pokušaju da dostignu cilj kozmopolitizacije Hrvatske, koji je postavio predsjednik Mesić, ipak se nitko previše ne žuri umjetničkoj pomirbi s najbližom susjednom zemljom, Srbijom.

“Kada dođe taj dan”, rekao je gospodin Senker, “da jedno hrvatsko kazalište, bez političkog pritiska ili mentalnih ograda, ponovo uključi dramsko djelo nekog starog ili novog srpskog autora u svoj repertoar, bit će to autentičan znak da se mir uistinu vratio u ovaj dio svijeta.”

U sklopu planova ponovnog otvaranja željezničke veze između Hrvatske i Bosne, možda će i kulturne veze sa Srbijom biti ponovno uspostavljene u ne tako dalekoj budućnosti.

Gospodin Senker je prema tome sumnjičav. “Taj dan još nije na obzoru”, rekao je.